

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Bildanalys av läroböcker i Samhällskunskap ur ett genusperspektiv

Rebecka Brorsson

”Människa, Natur och Samhälle/LAU370”

Handledare: Annika Bergström

Examinator: Jan Strid

Rapportnummer: HT10-2432-01

Abstract

Examensarbete inom lärarutbildningen

Titel: Bildanalys av läroböcker i Samhällskunskap ur ett genusperspektiv

Författare: Rebecka Brorsson

Termin och år: HT 2010

Kursansvarig institution: Sociologiska institutionen

Handledare: Annika Bergström

Examinator: Jan Strid

Rapportnummer: HT10-2432-01

Nyckelord: Bildanalys Genus Läroböcker Samhällskunskap

Syftet med denna uppsats är att undersöka hur män respektive kvinnor representeras på bild i läroböcker för elever i grundskolan, för att se om de lever upp till de mål som den svenska skolan har på att förmedla jämställdhet mellan män och kvinnor.

Det är en kvalitativ studie, där jag kritiskt granskat innehållet i bilderna ur två olika läroböcker. De är båda läroböcker för skolår sex, inom ämnet samhällskunskap från två olika förlag.

Resultatet jag nått genom undersökningen visar att det manliga könet är överrepresenterat på bild i båda läroböckerna. I den ena är det både när det gäller barn och vuxna, dvs. det är både fler pojkar och män än flickor och kvinnor. Men i den andra är det enorm skillnad mellan antalet män och kvinnor, där det är över tre gånger så många män som kvinnor på bild. Men däremot är det i den boken något fler flickor än pojkar representerade. Detta anser jag är något som behöver uppmärksammas! Framför allt eftersom bilder som elever möter i skolan kan komma att bli bilder av något som de bär med sig hela livet. Därför bör de vara representativa för den värdegrund vilken skolan vilar på idag.

För mig personligen, som blivande lärare, kommer denna uppsats att i framtiden att vara till hjälp då jag väljer ut läroböcker som jag ska använda i min undervisning. Vilket jag hoppas kommer att inspirera och intressera andra i denna fråga. Förhoppningsvis kommer jag att med den vunna kunskap som jag fått, både genom mina egna studier och andras som jag tagit del av under resan, kunna uppmärksamma det jag sett.

Innehållsförteckning

Abstract	2
Innehållsförteckning	3
Inledning	4
Syfte och frågeställningar	5
Forskningsanknytning	6
<i>Läromedelsgranskning</i>	6
<i>Kön/Genus</i>	7
Jämställdhet	7
<i>Jämställdhet i läromedel</i>	8
<i>Bilder</i>	9
Metod	11
<i>Bildanalysguide</i>	11
<i>Urval/Val av datainsamlingsmetod</i>	12
<i>Studiens tillförlitlighet</i>	12
Reliabilitet	12
Validitet	13
Generaliserbarhet	13
Resultat	14
<i>Förekommer män och kvinnor lika mycket på bild i läroböckerna?</i>	14
<i>Vilka yrken/samhällsområden företräder de?</i>	14
<i>Framställs män och kvinnor olika när det gäller aktivitet/passivitet i bilderna?</i>	16
<i>Finns det skillnader vad gäller om män respektive kvinnor befinner sig i höger eller vänster bildhalva?</i>	17
<i>Finns det skillnader vad gäller vilka vinklar som används i bilden för män respektive kvinnor?</i>	18
<i>Sammanfattning av resultaten</i>	18
Diskussion	19
Referenslista	21
Bilaga nr 1	23

Inledning

I början av min utbildning valde jag människa natur och samhälle som inriktning. Samhälle är alltså ett av de ämnen som jag läst lite mer av. Som specialisering har jag även läst bild. Jag har ett intresse för vilka värderingar läroböcker framställer/uttrycker. Det känns därför naturligt att göra en läroboksanalys med hjälp av de bilder som finns i läroböcker och inom ämnet samhällskunskap.

Enligt tidigare forskning har det skett en förändring i samhället vad gäller jämställdheten, denna förändring har även visat sig i läroböcker. Jag har valt att fokusera på genusperspektivet och försöka ta reda på om det finns skillnader i hur män och kvinnor framställs på bild. Jag vill ta reda på hur det ser ut i läroböcker idag. När jag har tittat på tidigare forskning som gjorts har jag sett att det inte varit någon som direkt berör just genusperspektivet inom ämnet samhällskunskap, för grundskolans tidigare år.

Vid val av bilder till läromedel är ”det är viktigt att bilden är estetiskt tilltalande, går att beskåda, har ett pedagogiskt innehåll och rätt motiv samt god teknisk kvalitet” (Pettersson, 2008, s. 37). Men i praktiken är det mycket annat som spelar in och är avgörande för vilka bilder som väljs ut. Det är bl.a. tiden som det tar att köpa in/skaffa bilden, värdet av det estetiska, priset, hur lätt det är att få tag på bilden och hur tydlig den är (Pettersson, 2008 s. 37). Bilderna väljs ut av författare, bildredaktörer, redaktörer och grafiska formgivare (Pettersson, 2008 s. 37). Det finns sällan pengar till att beställa nya bilder från en fotograf vid produktion av en lärobok. Ofta får man istället leta efter passande bilder hos någon bildbyrå (Pettersson, 2008 s. 38). En del bokförläggare medger att anledningen till att de har bilder i läroböckerna är för att locka köpare och för att kunna ta ut ett högre pris (Pettersson, 2008 s. 37). Men bilderna kan även kommunicera annat än de avsedda syften som finns då bilder väljs ut, t.ex. värderingar, nyanser och omedvetna budskap (Pettersson, 2008 s. 42).

Borgersen och Ellingsen menar att barn/elever idag näst intill konsumerar bilder och att de är vana att betrakta bilder på ett ytligt sätt. De anser att man behöver få eleverna att stanna upp för att kunna se detaljer i bilder och att de ska lära sig att se detaljernas funktion för helheten (Borgersen och Ellingsen, 1994 s. 26). Pettersson (2008) menar att då vi utsätts för visuella intryck i alla offentliga miljöer vare sig vi vill det eller inte, blir det omöjligt att ta in alla bilder och många av dem försvinner bland alla andra (s. 5).

Jag finner stöd för vikten av det jag vill undersöka i läroplanen, där det bl.a. står att ”skolan har ett ansvar för att motverka traditionella könsmonster” (Lpo 94). Det ställs idag krav på att skolan skall ge eleverna en jämställd skolgång och en främja synen på lika rättigheter och möjligheter könen emellan. Därför känns det av allra största vikt att granska läromedel då det är något som används i de allra flesta klassrum.

Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att undersöka hur män respektive kvinnor framställs/representeras på bild i läroböcker för elever i grundskolan, för att se om det lever upp till de mål som den svenska skolan har på att förmedla jämställdhet mellan män och kvinnor.

I läroplanen för det obligatoriska skolväsendet (Lpo 94), skrivs följande:

”Skolan skall aktivt och medvetet främja kvinnors och mäns lika rätt och möjligheter. Det sätt på vilket flickor och pojkar bemöts och bedöms i skolan, och de krav och förväntningar som ställs på dem, bidrar till att forma deras uppfattningar om vad som är kvinnligt och manligt. Skolan har ett ansvar för att motverka traditionella könsmonster. Den skall därför ge utrymme för eleverna att pröva och utveckla sin förmåga och sina intressen oberoende av könstillhörighet – eventuellt ta bort sista meningen” (Lpo 94).

Bilder som eleverna möter i skolan kan komma att bli bilder av något som de bär med sig hela livet och bör därför vara representativa för den värdegrund vilken skolan vilar på idag.

Då läroböcker, vilka är fyllda av bilder, har en stor del i undervisningen, har jag kommit fram till följande frågeställningar:

- Förekommer män/pojkar och kvinnor/flickor lika mycket på bild i läroböckerna?
- Vilka yrken/samhällsområden företräder de som finns med på bild?
- Framställs män/pojkar och kvinnor/flickor olika när det gäller aktivitet/passivitet i bilderna?
- Finns det skillnader vad gäller om män respektive kvinnor och pojkar respektive flickor befinner sig i höger eller vänster bildhalva?
Var i bilden befinner sig aktören?
- Finns det skillnader vad gäller vilka vinklar som används för män respektive kvinnor/pojkar respektive flickor?
Används godperspektiv, fågelperspektiv eller normalperspektiv?

Forskningsanknytning

I kapitlet nedan kommer jag att knyta an till tidigare forskning kring läromedelsgranskning, kön/genus, genus i läromedel och bildanalys.

Läromedelsgranskning

I en rapport som skolverket har gett ut, skriver författarna om hur de statliga skolmyndigheterna tidigare hade ansvar för kontroll och styrning av läromedel genom Statens Institut för Läromedel (SIL). 1991 avvecklades det och idag finns det inte längre någon styrning eller kontroll. (Skolverket, 2006b, s. 13)

Även Pettersson (2008) tar upp att det inte längre finns någon statlig läromedelsgranskning vilket innebär att lärarna själva väljer sina läromedel. Han menar att läromedel ändå behöver bli granskade på ett eller annat sätt för att lärare ska kunna veta vad de förmedlar till sina elever. En del läromedel blir granskade av lektörerna vid Bibliotekstjänst och i fackpress, men då handlar det bara om några rader om det nya läromedlet. Han skriver att det är intressant att det då ofta enbart är fokus på texten då läromedlen ofta består av bilder till stor del (s. 27).

Yvonne Eriksson som nu är professor i informationsdesign vid Mälardalens högskola, har en bakgrund som universitetslektor i konst- och bildvetenskap vid Göteborgsuniversitet. Hon har i flera studier behandlat bilden i läromedel och bildens roll som meningsbyggande entitet.

Eriksson (2009b) skriver i artikeln ”Tala om bilder” i tidskriften Pedagogiska Magasinet, att det har skett en ytterst begränsad forskning kring pedagogiska bilder. Vidare menar hon att det saknas grundläggande teorier för vilka förväntningar man kan ha på bilden som kunskapskälla (s. 59). Hon menar att bildens innehåll kommer upp till ytan först när det beskrivs och sätts ord på och analyseras. ”Då avslöjas rasistiska inslag, könsstereotypa föreställningar och andra normerande komponenter som påverkar betraktarens föreställningar och kunskap som i sin tur får inflytande på individens agerande” (Eriksson, 2009b, s. 59).

Eriksson (2009b) skriver att bilden spelar en viktig roll i undervisningen, såväl i förskola som på universitetsnivå (s. 57).

Pettersson skriver om studier som gjorts, vilka visar att det ännu är framförallt läroböcker som används i klassrummen. ”Böckerna är använda både ofta och länge. En tydlig majoritet av lärarna använder och följer läroboken i mycket hög grad” (Pettersson, 2008, s. 27).

I rapporten Läromedlens roll i undervisningen som Skolverket gett ut, skriver författarna (2006) att större delen av de samhällskunskapslärare som deltagit i en enkät- och intervjustudie angående bl. a. huruvida läroböcker tillförsäkrar att undervisningen går i linje med läroplan och kursplaner, instämmer helt eller delvis. Dvs. så länge de utgår från en lärobok känner de sig säkra på att undervisningen följer de mål och det innehåll som de bör arbeta efter (s. 11).

Pettersson skriver att det finns stora skillnader i hur olika lärare använder bilder i skolan/undervisningen. Ett exempel med lärare från Kanada visar att lärarna där menar att bilderna i läroböckernas främsta funktion är att skapa större uppmärksamhet hos eleverna och även intresse för avsnittet. Han skriver vidare att lärarna dock inte använde bilderna på det pedagogiska sätt som de var ämnade. För att bilder ska kunna bidra till effektivt lärande måste de användas på ett mer aktivt sätt i undervisningen, än vad som vanligen görs (Pettersson, 2008, s. 26). ”Det är viktigt att läromedelsförfattare och läromedelsproducenter har ett tydligt syfte med varje bild i ett läromedel” (Pettersson, 2008, s. 42).

Kön/Genus

Ordet genus har funnits i det svenska språket och har betecknat substantiv, han, hon, den eller det. Men sedan början av 1980-talet fick ordet ännu en betydelse. Då kvinnoforskare började använda det som en översättning av engelskans gender (Hirdman, 2001, s. 11-12). Detta för att skilja från ordet kön, som har flera olika betydelser, det kan vara synonym för man och kvinna men även könsorgan (Hirdman, 2001, s. 11-12). Man ville alltså skilja mellan biologiskt och socialt kön, och betona denna skillnad (Vetenskapsrådets kommitté för genusforskning, 2005). Vidare skriver Hirdman att ordet genus behövdes för att visa på att "bakom de fasta formerna "kvinnor" och "män" döljer sig prägling, fostran, tvång och underordning" (Hirdman, 2001, s. 12), men även "för att kunna analysera kvinnors underordning och förstå mäns och kvinnors delaktighet i den" (Hirdman, 2001, s. 12). Ännu en anledning till behovet av ordet genus var att könsroll/er som begrepp hade förlorat sin styrka då det använts på ett sätt som inte är långt ifrån genustänkandet, vid mitten av 1980-talet (Hirdman, 2001, s. 12).

Vetenskapsrådets kommitté för genusforskning har gett ut Genusforskning i korta drag, där man kan läsa att

"i varje samhälle finns en genusordning. Den består av alla föreställningar om kvinnligt och manligt som föreligger på en viss plats vid en viss tid och allt det som dessa för med sig i fråga om vem som gör vad, vem som kan bestämma vad, hur vi uppfattar oss själva och varandra, kollektivt och individuellt. Föreställningar och berättelser om kön, genus, genomsyrar vårt tänkande och präglar inte bara sexualitet och familjeliv utan också arbetsmarknad, politik, religion, juridik etc. Genus är en term som pekar på en särskild aspekt av allt mänskligt liv" (Vetenskapsrådets kommitté för genusforskning, 2005, s.3).

Jämställdhet

Statistiska centralbyrån har sedan början av 1980-talet, vartannat år, gett ut "På tal om kvinnor och män - en lathund om jämställdhet". Det är statistik över kvinnors och mäns situation inom många olika områden i livet. I förordet för den som kom ut 2006 står det, "genom att synliggöra kvinnors och mäns villkor kan statistiken bidra till att bedriva ett förändringsarbete och skapa ett jämställt samhälle. En förutsättning är att statistiken inte enbart är könsuppdelad utan också att den speglar de jämställdhetsproblem som finns i samhället" (Statistiska Centralbyrån(SCB), 2006, s. 3). De skriver att jämställdhet "innebär att kvinnor och män har samma makt att forma samhället och sina egna liv. Det förutsätter samma möjligheter, rättigheter och skyldigheter på livets alla områden" (SCB, 2010, s. 2). Där tas det upp att det finns olika aspekter av jämställdhet, både en kvantitativ och en kvalitativ. Den kvantitativa jämställdheten gäller fördelningen inom alla områden i samhället mellan män och kvinnor. Det kan t.ex. vara utbildningar, yrken och maktpositioner. Den kvalitativa jämställdheten avser att kunskaper, erfarenheter och värderingar från både kvinnor och män tas tillvara och får påverka utvecklingen i samhället inom alla områden (SCB, 2010, s. 2).

Enligt Nationalencyklopedin (2006) har Sverige idag vad som kallas för formell jämställdhet, det betyder att det inte finns några formella eller rättsliga hinder för jämställdhet, till exempel är alla yrken öppna för båda könen, något som jämställdhetslagen har bidragit till. Reell jämställdhet det vill säga att kvinnor och män har lika villkor i realiteten har dock inte blivit verklighet i Sverige ännu.

Jämställdhet i läromedel

Moira von Wright skriver att det för skolan är både ett mål och ett innehåll med jämställdhet, vilket ”innebär att skolan inte enbart skall *arbeta för* jämställdhet, utan även *vara* jämställd, och läromedlen både jämställda och jämställande” (von Wright, 1999, s. 7-8).

Ann-Sofie Ohlander, professor emeritus i historia, har behandlat frågan om vilken bild skolelever får av kvinnor och män genom sina historieböcker, i rapporten *Kvinnor, män och jämställdhet i läromedel i historia - En granskning på uppdrag av Delegationen för jämställdhet i skolan*. I förordet skriver Anna Ekström som är ordförande för Delegationen för jämställdhet i skolan (DEJA), som gett Ohlander detta uppdrag, att det är en beklämmande bild som ges. Det är till och med så att det i några av böckerna förmedlas en bild av att det under de historiska epokerna verkar ha varit en värld, där det inte förekommit några kvinnor alls (Ohlander, 2010 s. 4).

I studien hon gjort visar det sig att ingen av de läroböcker hon behandlat, lever upp till varken läroplanens föreskrifter, kursplanernas mål eller författarnas egna avsikter när det gäller jämställdhet (Ohlander, 2010, s. 71). Hon ifrågasätter vad detta i förlängningen kan innebära för de elever som använder sig av läromedel som visar på en historia i princip utan kvinnor. Ohlander menar att läromedel hon granskat inte visar på några kvinnliga förebilder genom historien och heller inte bidrar till att ge flickor någon positiv självbild (Ohlander, 2010, s. 73).

Efter ett uppdrag från regeringen att granska ett antal läroböcker skrevs 2006 en rapport. Bl.a. värdegrunden har varit utgångspunkt forskarnas analyser, där de har haft i uppgift att se om läroböckerna stämmer överrens eller avviker från denna. Pedagogerna Britt-Marie Berge och Göran Widding har granskat läroböckers värdegrunder ur ett könsperspektiv. Efter deras analyser har det visat sig att i de flesta av de läroböcker de granskat, är kommentarerna om kön samlade i separata avsnitt. Men även att det inte återkopplas till ämnet i övriga kapitel. De anser att de begrepp som till synes är könsneutrala mestadels får en manlig norm. Detta innebär att det blir svårare för flickor att ”känna delaktighet i kunskapsområdena” (Skolverket, 2006a, s. 31). Men alla de läroböcker de granskat ”har ett avsnitt där kön, könsrelationer och könsmakt särskilt kommenteras” (Skolverket, 2006a, s. 31), vilket de ser som positivt (Skolverket, 2006a, s. 31).

De har även sett i sina ämnesövergripande analyser att män såsom pojkar är överrepresenterade på bild i de läroböcker de granskat. Men att det visat sig att i majoriteten av de olika teman som finns i läroböckerna finns det en likhetsdiskurs. ”Kvinnor och flickor får göra samma saker som män och pojkar utifrån samma positioner, men männen har fler representanter och får göra fler saker” (Skolverket, 2006a, s. 31). Vilket innebär att det är en manlig norm som genomsyrar/sätter sin prägel på läroböckerna” (Skolverket, 2006a, s. 31). I deras undersökning har det även visat sig att då kvinnor är i kvantitativ majoritet, vilket är undantagsfall, är deras övertag störstads marginellt (Skolverket, 2006a, s. 31). I inledningen till rapporten skriver de att resultaten av rapporten inte går att generalisera till alla läroböcker i det undersökta ämnet (Skolverket, 2006a, s. 10).

Det finns alltså en kvantitativ aspekt av genus som visat sig ha stor betydelse både i samhället och i läromedel. Både själva förekomsten av män och kvinnor samt det faktum att de ofta avbildas i olika situationer visar på brister i jämställdhet. En del av min undersökning blir att studera denna kvantitativa genusaspekt i samhällskunskapsböcker.

Bilder

Rune Pettersson skriver i rapporten *Bilder i läromedel*, om olika definitioner av bild och olika typer av bilder. Han skriver att de bilder som finns i läroböcker kallas ofta *kunskapsbilder* (Lidman och Lund, i Pettersson (2008)). De har ofta en informativ funktion och fokuserar på ämnet (Pettersson, 2008 s. 14). Men han använder även ordet informationsbild. Han skriver att läsaren alltid bör ”anta ett kritiskt förhållningssätt till informationsbilder. Vilka fakta och vilka känslor förmedlar bilden? Vem är avsändare? Vad är syftet med bilden? Varför finns bilden i det här sammanhanget?” (Pettersson, 2008, s. 14). Pettersson hänvisar även till Gert Z Nordströms indelning av bilder efter deras bildspråkliga funktion. En av dem är den *informativa funktionen*. Denna typ av bilder är vanliga i bl. a. läroböcker och dess syfte är att förmedla information om hur något fungerar, hur det ser ut, var det finns och om andra typer av sakförhållanden (Pettersson, 2008, s. 41).

När det gäller trovärdigheten i bilder tar Yvonne Eriksson upp att vi har en benägenhet ta bilder för sanna utan att kritiskt granska dem. Fastän de flesta vet att bilder idag enkelt kan redigeras för att uppfylla ett visst syfte, och att vi ofta möter sådana bilder i olika sammanhang. ”Fotografen kan även med enkla medel påverka vår uppfattning om offentliga personer genom att välja fördelaktiga respektive ofördelaktiga kameravinklar när han eller hon fotograferar personen” (Eriksson, 2009a, s. 43).

”Bilder i läromedel eller faktaböcker som vänder sig till barn är också styrda av bildtraditioner liksom konventioner. En välgenomtänkt och pedagogisk text kan förfelas genom illustrationer föreställande exempelvis stereotypa könsnormerande bilder” (Eriksson, 2009a, s. 43).

Hur vi avläser och tolkar bilder färgas av den kultur vi lever i. Man förstår olika synvinklar på olika sätt i olika kulturer. Det som är avbildat upplevs på olika sätt beroende på vilken synvinkel som används. Synvinkeln bestäms helt och hållet av den som skapar bilden (Borgersen och Ellingsen, 1994 s. 50). Borgersen och Ellingsen tar upp ett exempel på hur olika vi uppfattar en bild beroende på vilken synvinkel/perspektiv den är tagen i. Där används tre olika synvinklar/ perspektiv, ”uppifrån och ned (fågelperspektiv), nedifrån och upp (grodperspektiv) och i samma höjd som personen på bilden (normalperspektiv)” (Borgersen m. fl., 1994, s. 51). De tar upp ännu ett exempel då de jämför två bilder, där motivet på dem båda är kungar. Den ena är ett fotografi av den norska kungen Olav V från 1973 och den andra är en målning av Ludvig XIV från 1701. Perspektivet på målningen av Ludvig är gjord i grodperspektiv, medan fotografiet av Olav är taget ifrån fågelperspektiv. De menar att det inte är någon slump att Ludvig framställs i grodperspektiv. Detta markerar han storhet. Fotografiet på Olav togs då det var oljekris och man hade infört bilfria söndagar. Kungen liksom andra följde detta och tog sig istället fram med spårvagn. På bilder ser det ut som att medresenärerna sitter i en halvcirkel runt Olav, som här är huvudpersonen, vilket gör att man upplever ett avstånd (Borgersen m.fl., 1994, s. 51-54).

Även Bo Bergström tar upp kameravinkelns betydelse för hur vi uppfattar en person på bild. Man kan få en person att se både överlägsen och underlägsen ut med enkla medel. Genom att placera kameran lågt i förhållande till den person man fotograferar, kan resultaten bli ett avbildande av en person i överläge och tvärtom, en person i underläge då man placerar kameran högre än den man fotograferar (Bergström, 1998, s. 144).

I vår bildkultur kan placeringen av aktören i bilden/på bildytan påverka upplevelsen av en bild, men även tolkningen. De olika bildhalvorna upplevs på olika sätt. Då en person avbildas/gestaltas/befinner sig på den vänstra delen upplevs den av de flesta som mer aktiv och viktigt jämfört med den högra bildhalvan (Borgersen m.fl., 1994, s. 56). Vidare skriver de

att försök som gjorts på detta visar att den centralperspektivistiska rumsillusionen som anses vara en mer komplex bildanvändning, är beroende av vilken kultur det handlar om. Centralperspektiv är något som även Waern, Pettersson och Svensson tar upp i ett avsnitt om komposition, då de gör en jämförelse mellan två målningar som båda föreställer den sista måltiden. Målningarna är olika, men i båda är huvudperson centrerad i bilden, dvs. i mitten av bildytan (Waern, Pettersson och Svensson, 2004, s. 35-38).

Det tycks i litteraturen saknas något som beskriver aktivitet och passivitet i bilder och vilken betydelse det har för hur vi uppfattar bilder på olika sätt.

Detta är något som jag ändå väljer att titta på i de bilder jag analyserar. Det jag vill komma åt genom detta, är om det finns skillnader i hur män och kvinnor framställs i just den aspekten. Aktivitet kan uppfattas som mer handlingskraftigt och att den personen är av större betydelse än en person som är passiv.

Metod

Den studie jag gjort är kvalitativ. Detta val gjorde jag då jag vill göra en djupgående studie, vilket jag inte skulle kunna göra på samma sätt då jag valt den kvantitativa studien.

En kvantitativ innehållsanalys innebär att man gör en undersökning av innehållet (t.ex. av en bildmässig framställning), där uppgifterna är likvärdiga vilket gör dem jämförbara, om det är så många att det går att uttrycka och analysera uppgifterna genom siffror. Denna typ av undersökning är lämplig då man vill ta reda på hur ofta och hur mycket något förekommer (Esaïsson, Gilljam, Oscarsson och Wängnerud, 2003, s. 219).

Men dessa båda kriterier är även viktiga när det gäller den kvalitativa analysen. Men då är det flera kriterier än så, vilket kan ha både för- och nackdelar. En fördel kan vara om innehållet återspeglas på ett bättre sätt i slutprodukten av analysen (Esaïsson m.fl., 2003, s. 220).

När det gäller den kvalitativa (textanalytiska metoden) handlar det om att genom noggrann läsning av textens delar, helhet och den kontext vari den ingår, ta fram det väsentliga innehållet. Denna typ av undersökning är vanlig inom samhällsvetenskapen (Esaïsson m.fl., 2003, s. 233). "I en allmän mening används metoden av alla forskare som knyter an till tidigare forskningsinsatser" (Esaïsson m.fl., 2003, s. 233). Författarna till Metodpraktikan hänvisar till Mats Furberg som lägger vikt vid att läsa aktivt och att ställa frågor till texten. Vilket i mitt fall handlar om att ställa frågor till bilden. För att nå en djup förståelse bör man läsa texten flera gånger. Snabbt och översiktligt, men även långsamt och fundersamt (Esaïsson m.fl., 2003, s. 233-234).

När det handlar om textanalys tas två huvudtyper av textanalytiska frågeställningar upp. Det rör sig om att systematisera eller kritiskt granska innehållet. (Esaïsson m.fl., 2003, s. 234) Den jag har använt mig av är den sist nämnda. Men då i form av bildanalys. "De kritiskt granskande undersökningarna går ett steg längre än de systematiserande studierna" ((Esaïsson m.fl., 2003, s. 234).

Johansson och Svedner benämner denna typ av analys som textanalys – kritisk närläsning. Vilket jag i denna studie översätter till bildanalys – kritisk "närläsning" (Johansson och Svedner, 2006, s. 65). "I närläsningen ingår alltså att försöka kartlägga innehållet så noggrant som möjligt, vilket är ett problem, eftersom det finns en stor portion subjektivitet även i läsningen av saktexter: man fastnar mycket mer än man tror för olika saker i texten och uppfattar sammanhang och resonemang olika beroende på det perspektiv man har. Den verkligt exakta läsningen existerar förmodligen inte, men man måste sträva efter största möjliga exakthet" (Johansson m.fl. 2006, s. 65).

Bildanalysguide

Det finns många olika bildanalysmetoder, en av dem är ikonografisk/ikonologisk, vilken jag har valt att använda mig av vid mina bildanalyser. Den "bygger på att man tolkar bilden som en bärare av ett budskap" (Eriksson, 2009a, s. 67). I korthet kan den beskrivas i tre nivåer. I den första nivån beskriver man bilden, i den andra analyserar man den och till sist gör man en tolkning (Eriksson, 2009a). Den första nivån kallas preikonografiskanivån, där görs en motivbeskrivning, vad som finns på bildytan. I den andra, den ikonografiska nivån, försöker man att "identifiera och bestämma närmare vad och eventuellt vem som avbildats. Vi kan till exempel känna igen en människofigur och på bilden och identifiera denna som en bestämd historisk person... Om vi kan det, är detta självfallet avgörande för vår avläsning av bilden" (Borgersen m.fl., 1994, s. 156). Den sista kallas den ikonologiska nivån, där gör man en "sammanfattande tolkning där det aktuella motivet och bildtematiken även sätts in i en historisk, samhällsrelig och kulturell kontext" (Borgersen m.fl., 1994, s. 156).

”De preciserade frågorna som ställs till texterna utgör byggstenarna i undersökningens analysredskap” (Esaïsson m.fl., 2003 s. 239). Jag har använt mig av delar av Gert Z Nordströms (1984) frågor från boken *Bildspråk och bildanalys*, då jag tagit fram min bildanalysguide, men även några av Rune Pettersson (2010) frågor som är hämtade från *Bilder i läromedel*. De är indelade i två olika områden som går från ytligt till något djupare. Jag börjar med att titta på vad man kan se direkt genom att titta på bilden. Med hjälp av dessa kommer jag att undersöka det jag avsett i mina frågeställningar.

Frågorna finns som bilaga.

Urval/Val av datainsamlingsmetod

Från början var min tanke att kontakta skolor i närområdet, för att låna de läroböcker de använder sig av inom ämnet samhällskunskap. Detta med tanke på att jag ville göra min undersökning av böcker som jag vet är aktuella och som används på skolor idag. Men det var svårt att få tag på någon skola som var beredd att låna ut läroböcker då jag inte befann mig i den stad jag läst utbildningen i. Därför hade jag ingen naturlig kontakt med någon skola i närheten. Tillslut efter flera försök valde jag istället att låna läroböckerna på ett universitetsbibliotek.

Jag har valt ut två läroböcker i samhällskunskap för skolår sex, där jag analyserat alla bilder där människor eller människoliknande figurer gestaltas. Det är alltså några av de bilder som finns med i boken som jag valt att inte analysera. Att jag valde läroböcker just inom ämnet samhällskunskap beror på, som jag nämnde i inledningen, att det varit en del i den inriktning jag har under min utbildning.

I boken *Samhälle, del ett av fyra* ur serien SO-Serien från Liber (som jag i fortsättningen kallar för Bok 1), är det 89 bilder och jag har analyserat 77 av dem. I *Samhälle idag 6*, från Natur och Kultur (som jag i fortsättningen kallar för Bok 2) är det 94 bilder och av dem har jag analyserat 77 stycken.

Att jag valde just dessa två böcker var på grund av att de var anpassade för den årskurs jag valt inrikta mig på i denna studie. De var även de böcker som var de två mest aktuella tidsmässigt.

Studiens tillförlitlighet

Reliabilitet

Jag har utgått från frågorna i min analysguide då jag läst av alla bilder i läroböckerna och har följt samma ordning vid varje bild, och återgått till frågorna för att på så vis ha försökt att läsa av dem så likvärdigt som möjligt. Jag har även i allra största mån försökt, så långt det varit möjligt, att vara objektiv i mina avläsningar av bilderna. Jag valde att skriva om alla bilder, i resultatredovisningen, innan jag gick vidare med att analysera någon bild och dra några slutsatser. Detta för att inte falla in i några värderande tankebanor innan avläsningen av bilderna var helt färdig. Men jag är medveten om, liksom Stukát (2005) menar, att det kan finnas många brister i reliabiliteten, t.ex. yttre störningar under undersökningen, dagsformen eller felräkningar (s. 126).

Validitet

Från början var de frågor jag tänkt använda i min analysguide många fler än vad de är nu. Jag gjorde ett test av frågorna för att se hur väl de fungerade. Stukát (2005) tar upp flera exempel som kan leda till att minska validiteten, ett av dem är då ”Mätinstrumentet täcker mer än det man syftar till...” (s. 127). Efter att ha utvärderat frågorna i analysguiden, valde jag att skära ner på antalet då jag såg att flera av dem inte tillförde något för att ge svar på det syfte och de frågeställningar jag har för studien. Från att ha varit låg validitet anser jag att det i undersökningen nu är en ganska god validitet, då frågorna i analysguiden i stort sett är de samma som mina frågeställningar.

Generaliserbarhet

Då jag endast haft möjlighet att göra en bildanalys av två böcker, pga. den begränsade tid uppsatsen faller under, är det en för liten del av det stora utbud av läroböcker i samhällskunskap som finns för skolår 6, för att kunna generalisera resultatet. Enligt Stukát (2005) är en liten undersökningsgrupp, vilket jag har, en av faktorerna som kan påverka generaliserbarheten (s. 129). Om jag i undersökningen kunnat göra samma typ av studie, men även som en kvantitativ undersökning hade möjligheterna till resultatets generaliserbarhet ökat. Jag kan endast säga att resultatet jag nått är representativt för de två läroböcker som ingått i min studie och kan visa på tendenser.

Resultat

Förekommer män och kvinnor lika mycket på bild i läroböckerna?

Representationen av kvinnor och män i läroböcker har varit ojämn inom flera olika ämnen. Den första frågeställningen syftar till att beskriva hur det ser ut med förekomsten i samhällskunskapsböcker för år 6.

Nedan visas resultatet i en tabell.

Bok	kvinnor	flickor	män	pojkar	personer som inte går att avgöra om det är en man eller kvinna.
Bok 1	42	60	57	84	75
Bok 2	71	68	266	63	19

I bok två är det klar övervikt av män som representeras på bild. Det förekommer 266 män, 63 pojkar, 71 kvinnor, 68 flickor och 17 personer som inte går att avgöra om de är män eller kvinnor, pojkar eller flickor. Men det är alltså fler flickor än pojkar på bild.

Det är framförallt fler män i de delar med bilder på idrottsmän, men även i en målning av Karl XIV Johan med hela sitt följe där det på en enda bild är 63 män som syns tydligt och ännu fler i bakgrunden.

I bok 1 är både män och pojkar överrepresenterade. Det är 57 män, 42 kvinnor, 84 pojkar, 60 flickor och 75 personer som inte går att avgöra om det är en man eller kvinna.

I bok 1 är det flest pojkar som representeras på bild. Det är alltså fler pojkar än flickor, men även fler män än kvinnor. Dock är det inte lika stora skillnader i bok 1 som i bok 2.

I bok 1 är det fler flickor och pojkar på bild tillsammans än män och kvinnor sammanräknat, alltså fler barn än vuxna, medan det i bok 2 är fler vuxna än barn.

Vilka yrken/samhällsområden företräder de?

Med hjälp av den andra frågeställningen är tanken att ta reda på vilken bild som ges, i läroböcker i samhällskunskap, på fördelningen mellan könen inom yrken och samhällsområden.

När det gäller politiker, som är ett yrke förknippat med makt och inflytande, finns det flera bilder i bok 2. Där är det betydligt fler män än kvinnor som representeras på de bilderna. På en bild föreställande politiker, är det 60 män och 15 kvinnor. På en annan bild är det en kvinna som står och tänker på en kommunalpolitiker. I hennes tankebobla är det en stor och skräckinjagande man iklädd kostym.

I ett kapitel i boken som handlar om vad en kommun är, är olika yrken representerade på bild. Där ser jag att yrkena representeras av olika personer och där det är mestadels väldigt könsstereotyp. Det är en manlig renhållningsarbetare, en kvinnlig förskollärare, en manlig lärare som står vid en dator, ett kvinnligt vårdbiträde, en manlig brandman, en kvinnlig bibliotekarie och så är det även en kvinnlig busschaufför och en kvinnlig parkeringsvakt.

Men framställningen av parkeringsvakten skulle kunna tolkas som att hon inte är särskilt intelligent då hon står och kliar sig i huvudet med ett tecknat frågetecken ovanför huvudet.

Den manliga renhållningsarbetaren är tecknad på ett neutralt och inte särskilt värderande sätt, medan den kvinnliga förskolläraren ser väldigt mild ut där hon står och håller huvudet på sned. Den manliga läraren som står vid en dator ser väldigt självsäker och något överlägsen ut, medan det kvinnliga vårdbiträdet har en ihopsjunken hållning och ser inte särskilt självsäker ut. Den manliga brandmannen står stadigt då han sprutar med vattenslangen medan den kvinnliga bibliotekarien mest ser förälskad ut i boken hon håller hårt om och står passiv. Den kvinnliga busschauffören ser rädd ut där hon sitter bakom den stora ratten.

Något annat som är intressant är en bild som föreställer en man som troligtvis står i sitt hem och äter med Kina pinnar. Runt halsen har han en kamera där han står och läser tidningen. Framför honom står en symaskin och bakom honom finns en instruktionsplansch för ett strykjärn uppsatt på väggen. Detta kan tolkas både som att han är en man som sköter hela sitt hushåll på egenhand, men även som att han behöver en instruktionsplansch för att förstå hur ett strykjärn används.

Två artister finns med på bild. En kvinna och en man, Feven och Michael Jackson. Jag tänker att båda könen finns representerade som kända personer kan vara positivt för unga då både flickor och pojkar har någon att identifiera sig med.

I bok 1 är det elva lärare på bild, sju kvinnliga och fyra manliga. Det finns en rektor på bild och det är en man. Läraryrket är det enda där det är fler kvinnor än män representerade på bild.

Det är intressant med den bilden där rektorn finns med eftersom övriga 37 är könsneutrala i hur de är tecknade. Rektorn är den enda som inte är det, eftersom han bär slippers, vilket är ett tydligt manligt attribut.

Det är en kvinna som representeras på bild som har startat en stiftelse mot mobbning, en kvinna som arbetar inom vården, antingen som sjuksköterska eller läkare någonstans i Afrika. Det är tre män på olika bilder som är klädda i olika uniformer. En vakt, en polis och en militär men inga kvinnor i liknande positioner.

Det finns två bilder med personer utklädda till clownar på bild. I den ena är det två kvinnor hos ett barn på ett sjukhus och på den andra är det en annan kvinna som är i ett flyktingläger omringad av barn som hon underhåller.

På en bild som visar sametinget är det en man som sitter längst fram på podiet ser ut att vara den som leder tinget. Han har där en högre position än övriga i tinget. En kvinna står på golvet mellan honom och dem som sitter med i tinget. Hon ser ut att ha en roll som ligger mellan honom och övriga. Totalt sett i rummet syns nio män, fyra kvinnor och femton personer som inte går att avgöra om de är män eller kvinnor.

Det finns några bilder med flera personer på, där en på varje bild är någon typ av arbetsledare, ledare för ett möte eller för en grupp. En av de bilderna visar ett elevråd där det är en flicka som leder mötet, en där en man är chef över en kvinna, en där kung Karl XIV Johan har ett helt krigsfölje med sig, en på en kvinna som står vid en anslagstavla och visar en grupp människor något, en där en man är arbetsledare för flera män som flyttar ett staket eller liknande. En där en man leder trumning på djembetrummor. Det är alltså 4 män och 2 kvinnor som visas tydligt som ledare eller chefer över andra.

I ett avsnitt som handlar om demokrati är det fyra olika bilder. På en av dem är det en man som står i ett röstningsbås. På en av bilderna är det några ungdomar som demonstrerar, med flickor som står främst i bilden. En av dem visar många politiker, där det är övervägande med män i förhållande till antalet kvinnor. På den sista är det en man som demonstrerar.

I senare avsnitt i samma bok som berör vem som bestämmer i kommunen finns en tecknad bild som visar just detta. Den är indelad i tre bilder. Alla med en grupp människor som står på rad. Den översta är bilden representerar invånarna i kommunen. Där är det 23 personer, 12 män, 7 kvinnor och 4 personer er som inte går att se om det är män eller kvinnor. Under den finns en pil som leder till nästa grupp där det är 12 personer som representerar kommunfullmäktige. Där är det 7 män, 4 kvinnor och 1 som inte går att se om det är en man eller kvinna. Under den finns ännu en pil som leder till nästa grupp, kommunstyrelsen. Där är det 6 personer, 4 män och 2 kvinnor. Det blir alltså totalt 23 män, 13 kvinnor och 5 som inte går att se om de är män eller kvinnor. Enligt denna bild är männen en klar majoritet i alla tre bilderna. Här börjar jag ställa mig frågan hur genomtänkt bilden är. Har illustratören medvetet tecknat fler män än kvinnor eller är det något som bara blivit. Detta går inte att veta, men då det även är fler män än kvinnor bland kommunens invånare kan det vara så att antalet män och antalet kvinnor inte är särskilt genomtänkt just i den här bilden.

Några av personerna bär på en portfölj som kan uppfattas som något som förstärker intrycket av att de har en betydelsefull roll och gör ett viktigt arbete. Fyra av dem är män och en är kvinna. Det står även en portfölj på marken mellan en man och en kvinna. Oavsett vem den tillhör är det fler män som bär på portföljer. Portföljerna ger intrycket av att de gör ett viktigt arbete. Det är fler män än kvinnor som syns med portföljer, där det lika gärna kunnat vara lika många kvinnor som män.

I bok 1 finns det bilder på barn som lever under mycket fattiga förhållanden, både pojkar och flickor. Det är bl. a. en flicka som är barnarbetare och pojkar som lever på gatan.

Det finns inga bilder på barn i överklassen, utan de flesta av bilderna där barn finns med är ganska neutrala när det gäller samhällsområde, åtminstone de på barn som lever i Sverige.

Generellt har det varit svårt att svara på vilket samhällsområde olika personer på bild företräder då många av dem är klädda ganska neutralt, särskilt när det gäller de tecknade bilderna. Det kan vara så att de det funnits krav på de bilder som har beställts till boken, att de skulle vara så neutrala som möjligt.

Framställs män och kvinnor olika när det gäller aktivitet/passivitet i bilderna?

Då en person som är aktiv på bild kan uppfattas som mer betydelsefull än en person som är passiv, är syftet med denna frågeställning att ta reda på om det finns fler bilder där något av könen representeras i aktivitet eller passivitet.

På en av bilderna under avsnittet som handlar om demokrati i bok 2 är det 26 personer som står samlade och ser ut att vara uppe i en omröstning. På bilden är det 17 män, 7 kvinnor och 5 personer som inte går att avgöra om det är män eller kvinnor. Av dem är det 10 män som räcker upp handen, 5 av kvinnorna och 2 av dem som inte går att se om de är män eller kvinnor. Det är alltså dubbelt så många män som kvinnor som är aktiva i bilden om man endast jämför antalet. Men om man jämför mellan hur många kvinnor som finns i bilden och hur många som räcker upp handen i förhållande till samma jämförelse mellan männen är det högre procent bland kvinnorna.

Det finns fem bilder som visar människor som utövar någon sport. Två av bilderna visar fotbollsspelare, där är alla män, en bild visar simmare, där är det bara kvinnor och en bild visar biljardspel, där är det bara pojkar som spelar och på den sista bilden är det en flicka som sitter och tränar med hantlar. Både då man räknar antalet bilder och antalet personer på bilderna, så är det fler män än kvinnor och flickor som representeras på bilder där sport utövas.

När det gäller aktivitet och passivitet i bilderna har jag tittat på bilder som visar på någon typ av idrotts- och motionsaktivitet eller lek med rörelse. Det är sju bilder på barn som leker med bollar/spelar fotboll. Endast på en av dem bilderna finns en flicka med. På den bilden är det en liten flicka. Hon är ensam och tappar bollen ut på en bilväg och är på väg att hämta den och springer rakt ut i vägen. På övriga sex bilder är det pojkar. En av bilderna visar fyra pojkar som spelar fotboll på en vattenfylld fotbollsplan i full aktivitet. En av dem slänger sig för att rädda ett skott och det skvätter vatten omkring dem. De är klädda i shorts. Det är även en man som åker skidor.

På ett uppslag handlar det om trafik och cyklister. Där är det på den ena bilden två pojkar och en flicka och på den andra en flicka.

Det finns två bilder på barn i idrottskläder/lagkläder, en med tre pojkar och en med fyra flickor.

På ett uppslag i boken där det är många små bilder som visar en tidslinje med olika händelser är det tio män, två kvinnor och tre personer som inte går att se om det är män eller kvinnor, pojkar eller flickor. Men de två kvinnorna som finns med upplevs som passiva i jämförelse med männen. Den ena kvinnan går bredvid en man. De ser ut att vara på väg att lämna sitt hus som står i lågor i bakgrunden. Allt de har med sig är en resväska, som mannen bär. Den andra kvinnan står och håller i ett litet barn, medan mannen bredvid har ett svärd hängande på höften och en stor säck som han bär på. På de andra åtta bilderna är det bara män som gör olika saker, tre ror en båt, en målar, en brygger öl eller liknande osv.

I bok 2 finns det bilder på sju olika personer som kör ett fordon eller sitter i förarsätet av en bil, buss, traktor, häst och vagn, varav fem av personerna är män och två är kvinnor.

I bok 1 finns det totalt fyra bilder på personer i olika fordon. Det är 2 män på en motorcykel, en man som är på väg ut eller in i en bil som står parkerad, en person(går inte att se om det är en man eller kvinna) som kör en bil och en person(går inte att se om det är en man eller kvinna) som kör en skoter. Det är alltså ingen av dem där det syns tydligt att det är en kvinna.

Den allra första bilden i bok 1 är ett fotografi som visar en klassrumssituation med någon omröstning eller liknande. Kapitlet handlar om demokrati i skolan. Det är handuppräckning då bilden är tagen. Där räcker alla barnen upp handen. Det är bara pojkar som sitter i den främre bänkraden. Men i raderna bakom dem är det både flickor och pojkar.

I bok 2 finns det en liknande bild i ett kapitel som handlar om demokrati. På bilden syns tjugofem personer varav 17 personer räcker upp en hand. Av dem är tio män, fem kvinnor och 2 går inte att se om de är män eller kvinnor. Totalt på bilden finns det fjorton män, sju kvinnor och fem som inte går att avgöra om de är män eller kvinnor. Detta innebär att det är fyra av männen, två av kvinnorna och tre av dem som inte går att se om de är män eller kvinnor, som inte räcker upp sin hand. Här är det alltså fler män representerade på bild men däremot är fler av kvinnorna aktiva i förhållande till hur många de är.

Finns det skillnader vad gäller om män respektive kvinnor befinner sig i höger eller vänster bildhalva?

Eftersom det visat sig att var den avbildade befinner sig i bildytan, i vår kultur, kan ha betydelse för hur vi upplever och tolkar en bild, är syftet med denna frågeställning att ta reda på om det finns något mönster eller tydliga skillnader för var män eller kvinnor befinner sig i bildytan i läroböcker i samhällskunskap.

I bok 2 har jag inte direkt kunnat se skillnader vad gäller var aktören i bilden befinner sig, om det är i höger eller vänster del av bilden. Vad jag har kunnat se är det inte övervägande av något av könen som befinner sig i vänster del av bilden, vilket enligt Borgersen m.fl. (1994) är den som upplevs som huvudperson eller som mest betydelsefull i bilden.

I bok 1 går det inte heller att säga generellt att det är fler män eller fler kvinnor som finns i vänster del av bilden. Det är väldigt varierande. Det är möjligtvis en bild där mannen som leder sametinget befinner sig i vänster del av bilden. Han har där en ledande roll, vilket förstärks än mer genom var han befinner sig i bildytan.

Finns det skillnader vad gäller vilka vinklar som används i bilden för män respektive kvinnor?

Då det även visat sig att en person upplevs olika beroende på vilken vinkel hon fotograferas eller avbildas i, syftar denna frågeställning till att ta reda på om det finns någon märkbar skillnad i läroböcker för samhällskunskap i skolor sex.

Jag tycker inte att det går att se att det är fler män eller kvinnor som är avbildade i den ena eller andra vinkeln i någon av böckerna. Eftersom många av bilderna är tecknade är det svårt att avgöra om och i så fall vilket perspektiv som använts.

Sammanfattning av resultaten

Resultatet av den första frågan visar att det manliga könet är överrepresenterat på bild i båda läroböckerna. I den ena är det både när det gäller barn och vuxna, dvs. det är både fler pojkar och män än flickor och kvinnor. Men i den andra boken är det enorm skillnad mellan antalet män och kvinnor, där det är över tre gånger så många män som kvinnor på bild. Men däremot är det i den boken något fler flickor än pojkar representerade. När det gäller fråga två, visar det sig att det finns många politiker med på bild och det är en avsevärd skillnad mellan män och kvinnor i antalet. Männerna är överrepresenterade. I ett uppslag i bok 2, beskrivs olika yrken som finns i vårt samhälle. Yrkena representeras av en person och de flesta av dem är tecknade väldigt stereotyp. De flesta av de bilder som visar en arbetsledare eller chef är på män, några av dem är kvinnor eller flickor, bl.a. en där det är en flicka som leder ett elevrådsmöte. Av de yrken som finns representerade är läraryrket det enda där det är fler kvinnor än män på bild. På många bilder är personerna som finns med klädda neutralt, särskilt de på bilder som visar barn. Vilket gör det svårare att avgöra vilket samhällsområde personerna tillhör. Resultatet från fråga tre visar att det i båda böckerna finns fler bilder på män och pojkar än kvinnor och flickor som är aktiva, t.ex. på bilder där någon sport utövas. Men även i ett avsnitt i bok 2 som handlar om demokrati där många finns samlade och det är handuppräckning är det dels totalt fler män tecknade, men det är även fler av männen än av kvinnorna som är aktiva i bilden. När det gäller de två sista frågeställningarna har jag inte kunnat se några större skillnader mellan hur män och kvinnor visas på bild. Både när det gäller var i bilden aktören befinner sig och vilka vinklar som används är det väldigt växlande mellan både män och kvinnor, flickor och pojkar.

Diskussion

Om jag återkopplar till det som jag tog upp i forskningsanknytningen, om vad jämställdhet innebär enligt SCB, är det något som bör vara en självklarhet bland människor, i verkligheten. Även om det inte är vår verklighet så kan det åtminstone skildras i läroböcker för att ge elever en hoppfull bild av framtiden och det samhälle som de ska leva i. Givetvis är det viktigt att visa även hur det ser ut idag och genom historien. Men det är viktigt att verka för förändring till det bättre och inspirera barn och unga till det. De som ger ut läroböcker har ju möjlighet att göra just detta.

Det gäller inte då bara antalet män/pojkar och kvinnor/flickor som finns på bild. Eller den kvantitativa jämställdheten, dvs. fördelningen inom alla områden i samhället mellan män och kvinnor (SCB, 2010, s. 2).

Det von Wright skriver, att det för skolan är både ett mål och ett innehåll med jämställdhet, vilket ”innebär att skolan inte enbart skall *arbeta för* jämställdhet, utan även *vara* jämställd, och läromedlen både jämställda och jämställande” (von Wright, 1999 s. 7-8), ser inte jag att någon av dessa två böcker lever upp till.

Liksom i de studier som Berge och Widding (Skolverket, 2006a, s. 31), gjort, visar det sig att även i de två läroböcker jag analyserat, är män såsom pojkar överrepresenterade på bild.

Mina resultat stämmer delvis överrens med det som Berge och Widding kommit fram till, att i majoriteten av de olika teman som finns i läroböckerna finns det en likhetsdiskurs. Vilket betyder att båda könen gör samma saker utifrån samma positioner, men att det är fler män representerade på bild (Skolverket, 2006a, s. 31). Men det stämmer inte helt och hållet. I bok 2 finns kvinnor i ledarposition på bild, men det är fler män i motsvarande roll. I bok 1 finns det inte lika många bilder på personer i ledar positioner, men i de som finns är flera av ledarna kvinnor. I de flesta fall handlar det om lärare.

Under analysens gång började jag ställa mig frågan hur medvetna illustratörerna är om de signaler de sänder ut genom sina bilder som finns med i läroböckerna. Då tänker jag både på de bilder där det är en omotiverad överrepresentation av män men, alltså där det lika gärna kunde varit lika många kvinnor som män eller fler kvinnor, och på skillnader i hur män och kvinnor är tecknade. Jag syftar då bland annat på att det i bok 2 finns flera bilder på pojkar som bär keps bak och fram, men inte en enda på någon flicka med keps.

I bok 1 har jag inte sett denna tendens på samma sätt. Däremot är de tecknade bilderna även här ganska könsstereotypa, främst med tanke på hur barnen är klädda.

Oavsett hur medvetna eller omedvetna de är så finns bilderna i läroböckerna, vilket ger konsekvenser för de elever som använder böckerna.

Syftet med min undersökning har varit att se hur män respektive kvinnor framställs/representeras på bild i läroböcker för elever i grundskolan, i skolår fem och sex. Jag har velat se om det finns skillnader och i så fall vilka de är.

När det gäller den första frågeställningen, om män och kvinnor förekommer lika mycket på bild i läroböckerna, finns det skillnader mellan de två böckerna. I bok 2 är det både fler män och pojkar än kvinnor och flickor på bild, medan det i bok 1 är fler flickor än pojkar på bild samtidigt som det är mer än tre gånger så många män som kvinnor. Med detta resultat kan man fråga sig vad detta kan ha för betydelse för elever, om det är någon skillnad för de som använder den ena eller andra boken.

Jag tycker att böckerna rimligtvis ger olika bilder av hur samhället ser ut idag och även hur det bör se ut. Men då det totalt sett är fler personer representerade av det manliga könet än det

kvinnliga i båda böckerna, är det svårt att säga om boken där det finns fler flickor än pojkar med på bild, skulle vara bättre ur ett genusperspektiv.

I jämförelse med den studie Ohlander gjort, där hon menar att hon inte hittat några kvinnliga förebilder i de historieböcker som ingått, ser jag inte att resultatet i min studie är lika drastiskt. Även om det finns fler män på bild och fler män representerade för mer välbetalda yrken, ser jag ändå att det finns kvinnor likväl som män som kan vara förebilder för unga i de läroböcker jag granskat. Samtidigt tror jag att överrepresentationen av män är av stor betydelse för vilken bild elever får av samhället de lever i, men även av sig själva som individer. Det kan i förlängningen även påverka deras syn på eller känsla för sitt egenvärde som kan hänga samman med vilket kön de har, eller snarare genus.

Sammanfattningsvis visar resultatet jag nått genom undersökningen att det manliga könet är överrepresenterat på bild i båda läroböckerna. Jag kan inte se att det finns någon större skillnad vad gäller genusperspektivet i bilderna mellan de två böckerna. Man hade kunnat hoppas och tro att det skulle synas åtminstone något av en förbättring. Men denna jämförelse är inte helt rättvis att göra då det är olika förlag som gett ut böckerna. Samtidigt kan man tycka att det vore rimligt att en förändring mot en mer jämställdhet i läroböcker skulle ske med tiden, i samklang med samhällets små steg mot detta.

Jag anser att detta är något som behöver uppmärksammas. Framför allt eftersom bilder som elever möter i skolan kan komma att bli bilder av något som de bär med sig hela livet. Därför bör de vara representativa för den värdegrund vilken skolan vilar på idag.

För mig personligen, som blivande lärare, kommer denna uppsats att i framtiden att vara till hjälp då jag väljer ut läroböcker som jag ska använda mig av i min undervisning. Vilket jag hoppas kommer inspirera och intressera andra i denna frågan. Med den vunna kunskap jag fått, både genom mina egna studier och andras jag tagit del av under resan, kommer jag att kunna uppmärksamma det jag sett.

Referenslista

Bergström, Bo (1998) *Effektiv visuell kommunikation*. Stockholm: Carlsson bokförlag.

Borgersen, Terje & Ellingsen, Hein (1994). *Bildanalys*. Lund: Studentlitteratur.

Eriksson, Yvonne (2009a). *Bildens tysta buskap*. Stockholm: Norstedts akademiska förlag.

Esaisson, Peter, Gilljam, Mikael, Oscarsson, Henrik & Wängnerud, Lena (2003). *Metodpraktikan*. Stockholm: Nordstedts.

Hirdman, Yvonne (2001). *Genus – om det stabilas föränderliga former*. Malmö: Liber.

Johansson, Bo & Svedner, Per Olov (2006). *Examensarbetet i lärarutbildningen*. Uppsala: Kunskapsföretaget.

Nationalencyklopedin (2006). Höganäs: Bra böcker

Nordström, Gert Z (1984). *Bildspråk och bildanalys*. Stockholm: Prisma.

Waern, Yvonne, Pettersson, Rune & Svensson Gary (2004). *Bild och föreställning-om visuell retorik*. Lund: Studentlitteratur.

Tidskrift:

Eriksson, Yvonne (2009b). Tala om bilder. *Pedagogiska Magasinet*, 4, 56-59.

Källhänvisning från world wide web:

Ohlander, Ann-Sofie (2010). *Kvinnor, män och jämställdhet i läromedel i historia - En granskning på uppdrag av Delegationen för jämställdhet i skolan* [www]. Hämtat från <http://www.sweden.gov.se/sb/d/12492/a/139833>. Publicerat den 20 februari 2010. Hämtat den 17 november 2010.

Pettersson, Rune (2008) *Bilder i läromedel* [www]. Hämtat från <http://www.google.com/search?hl=sv&q=bilder+i+l%C3%A4romedel>. Publicerat 2008. Hämtat den 9 november 2010.

Skolverket (2006a). *I enlighet med skolans värdegrund?* [www]. Hämtat från www.skolverket.se/publikationer?id=165. Publicerat 2006. Hämtat den 11 november 2010.

Skolverket (2006). *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet - Lpo 94* [www]. Hämtat från www.skolverket.se/publikationer?id=1069. Publicerat 2006. Hämtat den 9 november 2010.

Skolverket (2006b). *Läromedlens roll i undervisningen- rapport från skolverket* [www]. Hämtat från www.skolverket.se/publikationer?id=1640. Publicerat 2006. Hämtad den 13 november 2010.

Statistiska Centralbyrån (2006). *På tal om kvinnor och män; Lathund om Jämställdhet* [www]. Hämtat från www.c.lst.se/.../jamstalldhet/LE0202_2006A01_BR_X10ST0601.pdf. Publicerat 2006. Hämtat den 19 november 2010.

Statistiska Centralbyrån (2010). *På tal om kvinnor och män; Lathund om Jämställdhet* [www]. Hämtat från www.scb.se/statistik/_.../LE0201_2010A01_BR_X10BR1001.pdf. Publicerat 2006. Hämtat den 19 november 2010.

Vetenskapsrådets kommitté för genusforskning (2005). *Genusforskning i korta drag* [www]. Hämtat från www.vr.se/download/18.../Genusforskning+i+korta+drag.pdf. Publicerat den 18 februari 2005. Hämtat den 24 november 2010.

von Wright, Moira (1999). *GENUS OCH TEXT När kan man tala om jämställdhet i fysikläromedel?*[www]. Hämtat från www.skolverket.se/publikationer?id=590. Publicerat 1999. Hämtat den 18 november 2010.

Läroböcker

Andersson, Ulla & Ewert, Per (2010). *Samhälle-del 1 av fyra.SO-Serien från Liber*. Stockholm: Liber.

Hildingsson, Kaj & Werge, Karin (2000). *Samhälle idag, SOL 3000*. Stockholm: Natur och Kultur.

Bilaga nr 1.

1. Vad föreställer bilden?

Vilka motiv, fakta eller händelser innehåller bilden?

Vilka personer finns med på bilden? – vilket yrke/samhällsområde företräder de?

Finns det aktivitet i bilden?

Var i bilden befinner sig ”aktören”?

2. Hur är bilden uppbyggd?

Vilken typ av bild är det? Är det en teckning, en målning, ett foto, en datorbild?

Vilka vinklar används i bildframställningen?